

Hát, mostanában sehova se mész úgy, hogy ki ne csípnéd magad. Nem hagyhatod, hogy bárki annak a megtört, kihasznált lánykának, Eleanora Fagannek nézzen. Nem. Ne legyen kavarodás. Se a közönség fejében, se az öregfiúiban, a főúréban vagy a portáséban, a zsarukéban vagy az istenverte adóhivatal istenverte ellenőreiében. Mindig ott van rajtad a bundád makulátlanul, csak úgy a válladra

Zadie Smith 11

ŐRÜLT VAGYOK, AZT MONDJÁK

vetve. *Vedd vissza a nercet, vedd vissza a gyöngyöd.* De ezt a számot nem éneked, ez nem a te hangnemed. Énekelje valaki más. Akire rámosolyog a zsaru még akkor is, ha a legöregebb terilén pongyolájában kel át a Broadway-n. Neked nem adatott meg ez a luxus. Különben is imádot az a nercet! Világos lesz tőle a dolgok állása. Valójában – bár ezt sokan még nem értik – nemcsak hogy nincs többé Eleanora, de nincs többé Billie se. Csak Lady Day van. Aligátorbőr táska, gyémántok szép és vaskos sora a csuklón – nem számít, hogy még csak délután három óra. Tojást is kiskosztümben meg gyöngysorban főzöl.

Egy szerződés időtartamára Newarkban lyukadtál ki, és egy nap a főnök felesége azt mondja neked: *szóval nem énekelsz már New Yorkban, mi? Kit érdekel? Az én szememben te mindig hölgy maradsz.* A nő olasz. Ő érti. Semmi ítékezés. Azt mondja: *én gondoskodom rólad. Anyád leszek.* Az Isten áldja meg, de hát a te kislánynapjaid már elmúltak. És ha néhány édes, butuska, ártatlanul boldog csitri megállít a 110. utcában, hogy megmondja, mennyire imádtak a Carnegie Hallban, mennyire imádtak a „Tonight Show”-ban, minden tőled telhetőt elkövelsz, hogy ne látsszon rajtad túlságosan az unalom, inkább előveszed a gyöngyház-berakásos cigarettatárcádat, és megkínárod őket cigivel. Istenem, húsz cigit is szét kell osztanod naponta. Mindent elosztogatsz, árad belőled, ahogy a folyó hömpölyög a tenger felé: szeretet, muzsika, pénz, cigi. Ami neked van, azt mindenki akarja – és legtöbbször adsz is nekik belőle. Néha csak ennyi kell, hogy megtarthassa az ember a nercét.

Nem mintha nem kedvelnéd a többi nőt, ez csak arról szól, hogy óvatos vagy. És ők is óvatosak veled. Nem lep meg, tényleg. Ezek közül a lányok közül a legtöbb teljesen más világban él. Te alkalmanként ellátogatsz abba a világba, de az nem a te otthonod. Nemsokára visszatérsz az útra. Közben rád néznek, és látják, hogy szabad vagy – még amikor baj van, akkor is –, látják, hogy lebegsz, hogy senki sem mondja meg, mikor távozz a klubból, és nem sír senki a gyerekágyban azért, hogy vedd fel, és énekelj neki altatót. Nem, senki se mondja meg, kit látogass meg, vagy hova menj, és ha megmondják is, nem kell hallgatnod rájuk, még akkor se, ha bepancsolnak egyet. És hogy

a nők, akikkel találkozol? Ők nem tudják, mit kezdjenek ezzel. Nem tudják, mit kezdjenek az istenáldotta gyermekkel, aki a maga útját járja, aki fennmarad éjjel, hogy igyon a klarinétossal, amíg a rikkancsok ki nem állnak a sarkokra. És talán az egyik tyúk a klarinétos *felesége*. A másiknak meg
12 talán gyereke van, sөvénye meg minden fene. Szóval persze hogy óvatos. Te ezt megérted. Persze.

És te mindig is... hú, mi is erre a megfelelő szó? Férfibolond voltál? A férfiak vonzódnak hozzád, mindenféle férfi, és nem csak a nyilvánvaló okból. Még a legjobb barátñoid is férfiak, ha értik, mire gondolsz, igen, megvan a kis bandád drága fiúkból, akik a látszat ellenére nem nagyon különböznek tőled: nekik sincs kihez hazamenniük. Úgyhogy ha valami szerető összetöri a szíved vagy a képed, bízhsz benne, hogy a kis bandád többnyire ott van, bízhsz benne, hogy eljönnek, akárhol legyél is, cigarettát meg alkoholt hoznak magukkal, és hivatkoznak Miss Crawfordra, hivatkoznak Miss Stanwyckre, whiskyt töltenek szódával, és azt mondják, tényleg szerezned kéne egy kutyát. Édesem, szerezned kéne egy *kutyát*. Ők sose kételkednek benne, hogy te vagy Lady Day... ami azt illeti, ők már azelőtt tudták, hogy te tudtad volna.

Szerzel egy kutyát.

A nők óvatosak, a szeretők jönnek és mennek, de főleg mennek, te meg csak vársz, és az igazat megvallva többnyire azoknak a whiskytöltögető drága fiúknak is megvan a maguk dolga. De te nem félsz attól, hogy mindenféle helyen keresd a szerelmet. Egyszer régen ott volt az a vadóc lány, Tallulah, meg még egy pár hölgy annak idején, de így még akkoriban sem lehetett élni – vagy legalábbis nem lehetett látni, hogy lehetne –, különben meg azok a hölgyek örültebbek voltak egy láda békánál is. Senki se tökéletes. Ami csak egy másik kifejezése annak, hogy ebből a világból nincs menekvés. Úgyhogy néha péntek éjjel, miután véget ér az éneklés, a taps pedig elcsitul, egyszerűen nincs ott senki, és nem lehet mit csinálni. Ott maradsz magadra. A kulisszák mögött kiürül minden, de még mindig van felszolgálás. De nem vagy beszélgetős kedvedben.

Később majd kinyitod a neszesszered, és feldobod magad... de ebben a pillanatban hálás vagy a kiskutyádnak. Régebben volt egy hatalmas kutyád, de az mindig lesodorta a poharakat az asztalokról, aztán fogta magát, és megdöglött neked, úgyhogy most van ez az apró kisangyal. Pepi. A kutya nem csal meg, a kutya nem hazudik. A kutyák önmagadra emlékeztetnek: mindent odaadnak, amijük csak van, és teljesen nyitottak a világra. Ez nagy rizikó! Vannak emberek, akik belerúgnak az olyan töpörtyű kiskutyákba, mint amilyen Pepi, csak azért, hogy csináljanak valamit. És te tudod, milyen érzés ez. Ez a kiskutya meg te? Lelki társak vagytok. Hol volt egész életedben? Olyan kutya ez, amilyenekről olvasni lehet, akik ülnek a gazdájuk sírjánál hosszú

éveken át. Nemrég kaptál ebből egy előzetest. Fenn voltál a sztratoszférában testetlenül, lebegtél csaknem Isten oldalán, ott álltál a mennyek kapuja előtt, és senki meg semmi nem tudott rávenni, hogy visszagyere. Valami bolond pofozgatott, egy másik bolond szódavizet spriccelt az arcodba... semmi. Aztán ez a kisangyal kutya egyenesen belenyalt a szemgöd- 13
rődbe, és akkor nyomban visszajöttél a világba, csak hogy érezd, három órával azután pedig már a színpadon álltál, és gázsit kaptál érte. A kutyák túl jók erre a világra.

Lehet, hogy sokan nem hinnék, de te lehetnél a legcsodásabb nagy-
néni, keresztanya, ápolónő, ha épp olyan hangulatban vagy. A szoba
másik feléből mosolyra tudsz fakasztani egy gyereket. Ez aztán a kész-
ség! Legtöbben még csak meg se próbálják kifejleszteni magukban!
Az emberek mindig megmondják ezeknek a kihasznált gyerekeknek,
hogy mit csináljanak, mit gondoljanak, mit mondjanak, mit egyenek.
De te az égvilágon semmit nem kérdezel tőlük... és ez a te titkod.
A kevesek közé tartozol, akik egyszerűen szeretnek mosolyra fakasz-
tani egy gyereket. És ezért ők imádnak, de tényleg, rajonganak érted,
és te mindenkivel, aki egyívású veled, szeretnél hosszabban elidőzni,
ha tehetnéd, elidőznél és játszánál, de fizetned kell a számláidat.

Tény, hogy odalenn ebben a pillanatban öt vagy hat ilyen üzleti
gondolkodású fickó van, némelyiket elég jól ismered, némelyiket nem,
némelyiket meg életedben nem láttad, de mindannyiuknak közük van
így vagy úgy a számláidhoz, és azt mondják, ha nem nagyon bánod,
szeretnének elkísérni a klubba. Csak tíz saroknyira van, de szeretnének
veled menni. Gondolom, valaki azt hiszi, hogy egyáltalán nem jutsz el
odáig ezek nélkül a... hogy is nevezzem őket? *Gardedámok* nélkül.
Gondolom, valaki aggódik. De a gardedámokkal vagy nélkülük te el-
jutsz oda, mindig eljutsz, és mindig időben, kivéve azokat a kivételes
eseteket, amikor mintha olyan kivételes dolgok történnének, amiket egysze-
rűen nem lehet elkerülni. Mindegy, amint kinyitod a szádat, minden meg van
bocsátva. Még magadnak is megbocsátasz. Mert te kivételes vagy, és ezért
kivételt kell tenni veled. És nem az-e a lényeg, hogy amikor egy hölgy felbuk-
kan a színpadon, az mindig éppen időben van?

A haj eltart egy darabig, az arc tovább. Ez mind munka, az egész egy-
fajta páncél. Sovány vagy egy ideje, és vannak fickók, akik ezt nem szeretik,
az egyik még azt is mondta, hogy most olyan a képed, mint egy egyiptomi ha-
lotttí maszka. Hát legyen! Te viseled, a tiéd. Nagy, vörös ajak, és most ez a lófa-
rok lengedez mindenféle – a gardéniának már vége, a gardénia Billie-hez
tartozott –, és ha valaki megkérdezi, pontosan honnét is van ez az új, hosszú
hajzuhatag, ráhunyorítasz az illetőre, és azt feleled: *hát, én hordom, úgyhogy
gondolom, az enyém*. Az én hajam az én istenverte fejemen. Így van elrendezve

a gyönyörű maszkom körül – jól nézzék meg! Mivel tudod, hogy miközben énekelsz, mind azt nézik, szándékosan a reflektorfényben helyezed el a halotti maszkozdat, mert tudod, hogy nem tehetnek róla, de az arcodon keresik a lelkedet, ösztönösen ott kutatnak utána. Önvédelemből fested ki az arcodat. Megrajzolod a szemöldököd, hangsúlyozod az ajkad. Ez a határ köztük és teközötted. Különben mindenki azt hinné, joga van egyenest a torkodnak esni és elemészteni.

Azt kérdik az emberek: milyen ott fenn állni? Olyan, mintha elemésztenéd magad. Mintha egyáltalán senki nem volna ott a sötétben. Az összes belvárosi műgyűjtő meg a flancos bundás, fehér hölgyek imádnak a frazírozásodról beszélni – ez a divat, a frazírozásról beszélni –, de amit mások forradalomnak hallanak, az neked egyszerűen csak jön. Minden tiszteleted Elláé, minden tiszteleted Sarah-é, de amikor azok a csajok kinyitják a szájukat, hogy énekeljenek, hát az neked csak olyan, mint amikor valaki kinyit egy vadonatúj frizsidert. Megcsap a hideg. És te egyszerűen nem tudod úgy csinálni. Nem akarod. Neked nyilvánvaló, hogy egy emberi hangnak – zeneileg szólván – ugyanazt a munkát kell elvégeznie, mint a szaxofonnak, a trombitának vagy a zongorának. Egy emberi hangnak utat kell találnia az érzelmekhez. Ki a fene nem tudja ezt? És ezek az emberek mégsem úgy viselkednek, mint akik tudják, mintha mindig meglepődnének ezen. Ülnek a sötétben, isszák a martinit a nercbundájukban, a szmokingjukban. Az emberek idióták. Gyöngyöket viselsz, és többnyire a disznók elé szórod őket. Bár attól függ, milyen gyöngyöket milyen disznók elé. Például nem mindenki kapja meg a „Strange Fruit”-ot. Legalábbis nem minden este. Ki kell érdemelniük – ez a szó az estétől függően különböző dolgot jelent. Egyszer azt mondtad valakinek: *csak olyanoknak énekelem, akik talán megértik és értékelik. Ez nem egy holdas éjen turbékolós dalocska. Ez a dal a kínról meg a szívfájdalomról szól.* Háromszáz évnyi szívfájdalomról! Minden termet, amiben énekelsz, valamiféle templommá kell változtatnod, hogy be tudjon fogadni ennyi kínt. Az emberek mégis úgy üvöltik oda neked a kívánságaikat az asztaluktól, mintha te egy istenverte wurlitzer volnál. Az emberek idióták. És a „Strange Fruit” után különben se énekelsz soha semmit. Mindegy, mi van, ez az utolsó dal, és néha, amikor fel vagy dobva, és az első sor gazdagnak, hülyének meg ostobának látszik, akkor valószínűleg ez az egyetlen dalod. És hálásak érte! Még akkor is, ha nekik nem könnyű meghallgatni, neked meg nem könnyű elénekelni. Amikor énekeled, azt mondják, büntetsz vele, azt mondják, nincs benned irgalom. Hát, azzal a dallal nem végzel, amíg el nem énekeled. Sőt, soha nem végzel vele. Előbb végez az veled.

Végül az emberek nem akarnak kutyákról meg gyerekekről hallani, meg arról, hogy beleéled magad a dalba, vagy elemészted magad – az emberek rólad akarnak hallani, ahogy megjelenesz ezekben a dalokban. Soha

nem akarnak tudni a meglepetésről, amit magadban érzel, arról az érzésről, hogy Isten felé fordulsz, amikor valamilyen hang felugrik a torkodban, mint a gyerek, aki egy elszálló léggömb után nyúl, csak a legtöbb gyerek nem éri el, te meg igen... bizony, te megfogod, pedig szinte nem is számítasz rá... kikötsz egy véletlen hangnál, egy tökéletes kiegészítésnél, amelyet addig soha nem tettél hozzá ahhoz a részhez, és soha senkitől nem is hallottad, mégis azonnal hallod, hogy ez maga a tökély. Tökély! Ez valami teljességgel elkerülhetetlennek a hangja... jobb, mint Porter, jobb, mint Gershwin. Abban a pillanatban véglegesen és teljesen átírod az eredeti változatot...

15

Nem, erről sose kérdeznek. A hideg, kemény tényeket akarják. Buta kérdéseket tesznek fel a dalokról, hogy melyik férfihoz melyik dal társul a fejedben, és ha egy kicsit komolyabbak, talán kérdeznek Armstrongról, Basie-ről vagy Lesterről. Ha sunyik, és nincs modoruk, arról érdeklődnek, hogy a piálás vagy a drogozás megnehezíti vagy megédesíti-e az éneklést. Tudni akarnak ennek az Egyesült Államoknak a szövetségi kormányával való összetűzéseidről. Tudni akarják, hogy gyűlöled vagy szereted-e a közönségedet, az embereket, akik fizetik a gázsídot, akik ellopják a pénzed, akik egyszer letartóztattak, mert fehér férfival hetyegtél, akik leültettek prostitúcióért, leültettek, mert élsz, és a végén lerohanták a kórházi szobádat, ahol Istennel társalogva feküdtél. Mindig nagyon érdekli őket, amikor hallják, hogy nem tudsz kottát olvasni. Egyszer majdnem azt mondtad – egy sunyi figurának a *Daily Newstól*, aki kérdezett –, majdnem odafordultál hozzá, hogy megmondd: *faszkalap, ÉN vagyok* a kotta. De egy hölgy nem beszél így, szóval nem mondtad meg neki.

Új Forrás 2019/4 – Zadie Smith: Őrült vagyok, azt mondták

(Fordította: Greskovits Endre)